

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۲، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۸، صفحات ۲۳-۳۷

نقش مدیریت در عملکرد شرکت‌های تعاونی تولید روستایی استان خراسان رضوی*

محمود دانشور کاخکی، حسن عاقل، حکیمه هاتف، علی اکبر سروری**

تاریخ دریافت: ۱۳۸۷/۱۱/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۷/۹/۱۰

چکیده

در مقاله حاضر، نقش مدیریت در شرکت‌های تعاونی تولید روستایی استان خراسان رضوی بررسی شده است. در این راستا، تعداد ۴۰ شرکت در سال زراعی ۱۳۸۵-۱۳۸۶ انتخاب، و مدل عملکرد گندم و جو، با در نظر گرفتن متغیرهای کنترلی، برآورد و تجزیه و تحلیل شد. نتایج نشان می‌دهد بیشترین تأثیر در عملکرد جو و گندم به متغیر خلاقیت و نوآوری (۰/۲۹ و ۰/۲۸) مربوط می‌شود. ضرایب متغیر ایجاد روحیه تعاون در مورد عملکرد جو، ۰/۲۴ و در مورد عملکرد گندم، ۰/۱۲ به دست آمده است. ضرایب تجربه عملی نیز نشان می‌دهد در مورد محصول جو، ۰/۱۸ و در مورد تولید گندم، ۰/۲۳ از تغییر عملکرد تولید در تعاونی‌های روستایی به این متغیر مربوط می‌شود. همچنین ضریب متغیر دانش تخصصی در مورد عملکرد جو، ۰/۰۹ و در مورد محصول گندم، ۰/۱۳ است.

---

* این مطالعه بخشی از نتایج حاصل از یک طرح پژوهشی است. بدین وسیله از معاون محترم پژوهشی دانشکده کشاورزی و نیز معاون محترم پژوهشی دانشگاه فردوسی مشهد که امکانات مالی این پژوهشی را فراهم کرده‌اند، سپاسگزاری می‌شود.

** به ترتیب: نویسنده مسئول و دانشیار گروه اقتصاد کشاورزی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد؛ daneshvar@um.ac.ir؛ استادیار گروه اقتصاد کشاورزی دانشکده کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد؛ عضو هیئت علمی گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد - مجتمع آموزشی گلپار؛ و عضو هیئت علمی گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد - مجتمع آموزشی گلپار.

کلیدواژه‌ها: مدیریت / شرکت‌های تعاونی / تولید روستایی / خراسان رضوی (استان).

* * *

مقدمه

بخش تعاون به‌عنوان یکی از ارکان اصلی در نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران، مورد توجه برنامه‌ریزان کشور قرار دارد و به‌منظور تحقق اهداف اقتصادی، هدایت فعالیت‌ها به سمت بخش تعاون از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (انصاری، ۱۳۷۵). از سوی دیگر، در برنامه بلندمدت افق چشم‌انداز توسعه اقتصادی کشور، به فعالیت‌های اقتصادی در بخش تعاون توجه دوچندانی شده و برنامه‌ریزان برای مقابله با بحران‌های اقتصادی کشور و رفع وابستگی - به‌ویژه در زمینه مواد غذایی، کاهش نرخ بیکاری و افزایش شاخص‌های رفاه اجتماعی - نگاه خود را معطوف بخش تعاون نموده‌اند. در این راستا، شناخت مشکلات و تعیین اولویت‌ها در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در سطح فعالیت‌های تعاونی‌ها از اهمیت و ضرورت خاصی برای نیل به اهداف یادشده برخوردار است، به‌گونه‌ای که مطالعات انجام‌شده در کشورهای درحال توسعه، ثابت می‌کند یکی از مسائل عمده و قابل توجه بخش کشاورزی در این جوامع، بررسی عملکرد تولید در انواع نظام‌های بهره‌برداری به‌ویژه تعاونی‌های تولید روستایی با توجه به تنوع اقلیمی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی هر جامعه است (Madane, 1992). مطالعه نقش و اهمیت بخش تعاون به‌ویژه تعاونی‌های تولید روستایی در کشور ما، در شرایطی که افزایش سریع جمعیت، مخاطراتی از قبیل کاهش امنیت غذایی و افزایش ضریب وابستگی را به دنبال دارد، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. بررسی‌های آماری بیانگر این واقعیت است که با نرخ رشد فعلی، در دهه‌های آینده بر جمعیت کشور افزوده خواهد شد؛ در نتیجه حتی برای حفظ وضع موجود تغذیه جمعیت، ناگزیر باید تا حد امکان، بر عرضه مواد غذایی افزوده شود. بدون شک، برای نیل به این اهداف و دسترسی به امنیت غذایی، ایجاد تحولی همه‌جانبه به‌ویژه در سطح نظام‌های بهره‌برداری در بخش کشاورزی از اولویت‌های

بسیار مهم به شمار می‌رود (Warman and Kennedy, 1998). همچنین، براساس تجارب کشورهای توسعه‌یافته، گسترش نظام‌های بهره‌برداری در قالب تعاونی‌های تولید روستایی یکی از راهکارهای بسیار مطلوب و مناسب در نیل به امنیت غذایی محسوب می‌شود (عبداللهی، ۱۳۷۷) و تشکیل این تعاونی‌ها می‌تواند تحول کیفی و افزایش کمی شاخص‌هایی مانند بهره‌وری عوامل تولید، افزایش درآمد و تولید و در نتیجه کاهش ضریب وابستگی واردات مواد غذایی را به دنبال داشته باشد (Hendrikse, 2005).

از سوی دیگر، از بین عوامل تولید در بخش کشاورزی، مدیریت از جمله عوامل مهم است و به‌عنوان عامل پنهان و غیرفیزیکی تولید، نقش مستقیم و به‌سزایی در میزان تولید، افزایش عملکرد، کارایی و استفاده بهینه از منابع کمیاب ایفا می‌کند. با توجه به ویژگی‌های یادشده و از آنجا که تاکنون و طی سال‌های اخیر در استان خراسان رضوی، ۲۱۹ شرکت تعاونی روستایی با ۲۹۹۵۱۴ نفر عضو تشکیل شده، مطالعات و پژوهش‌های علمی درخصوص ارزیابی عملکرد این تعاونی‌ها اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. بنابراین، در این مطالعه به بررسی نقش مدیریت - به‌عنوان یک عامل تولید - در شرکت‌های تعاونی تولید روستایی خراسان رضوی پرداخته می‌شود.

پیشینه تحقیق

نوروزی (۱۳۵۴) در مطالعه خود نشان داده که عملکرد تعاونی‌های روستایی از نظر میزان تولید، متوسط درآمد و کاربرد ماشین‌آلات موفقیت‌آمیز بوده است. فوگلستروم و امینی (۱۳۷۵)، تعاونی روستایی را به‌منزله ابزاری مناسب برای افزایش درآمد، تأمین نیازهای فنی و مالی روستاییان و خرید و فروش محصولات آنان معرفی کرده‌اند. راجرز (Rogers, 1997) در تحقیق خود به این نتیجه رسیده که تعاونی‌ها با وجود موفقیت در عرصه تولید، نتوانسته‌اند در زمینه خرید محصول و عرضه به موقع خدمات مورد نیاز

روستاییان، جایگزین پيله‌وران شوند. پیشنهاد این محققان این است که مدیریت تعاونی‌ها به دست افراد متخصص سپرده شده و نحوه و اعطای وام با نیازهای حقیقی روستاییان تنظیم شود. همچنین، اورتمان و کینگ در مطالعه خود به بررسی نقش تعاونی‌ها در آفریقای جنوبی پرداخته‌اند (Ortmann and King, 2007).

نجفی (۱۳۵۷)، طی مطالعه خود در استان فارس، نتیجه می‌گیرد تشکیل شرکت تعاونی باعث افزایش درآمد اعضا، افزایش میانگین سطح زیر کشت و افزایش عملکرد محصولات اصلی شده است. محمدی‌مقدم (۱۳۶۹) در ذکر نقاط قوت تعاونی‌های تولید، موضوع حفظ مالکیت روستاییان و دلگرمی آنها به زمین را یادآور شده است. انوشیروانی و طه (۱۳۷۲)، مسئله مالکیت زمین و پراکندگی و کوچک بودن زمین‌های کشاورزی، نهاده‌ها و اعتبارات را از عوامل بازدارنده تشکیل شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در ایران برشمرده‌اند.

نجفی (۱۳۷۳) در مطالعه‌ای با نام «تحولات نظام بهره‌برداری کشاورزی در ایران» به بررسی تعاونی‌های مشاع پرداخته است. پزشکی‌راد و کیانی‌مهر (۱۳۸۰) در تحقیقی، نقش تعاونی تولید روستایی را در بهبود وضعیت فنی و اقتصادی کشاورزان گندم‌کار شهرستان سبزوار بررسی کرده‌اند.

در همین راستا، روحانی (۱۳۷۸)، عملکرد شرکت‌های تعاونی تولید روستایی را در استان همدان مورد بررسی قرار داده و به تشریح عوامل مؤثر در عملکرد این شرکت‌ها پرداخته است.

محمدی و بریم‌نژاد (۱۳۸۴)، در بررسی کارآیی‌های فنی، اقتصادی، تخصیصی و مقیاس در تعاونی‌های تولید استان قم، با استفاده از روش پارامتری و غیرپارامتری به محاسبه کارآیی پرداخته و برای آزمون اینکه چه عواملی نقش مهمی در تعیین کارآیی فنی ایفا می‌کنند، مدلی ارائه داده‌اند که ضمن ارزیابی کارآیی‌های فنی و مقیاس نمونه‌های منتخب، منابع عدم کارآیی را در آنها شناسایی کرده و براساس سطح تأثیرگذاری آنها را رتبه‌بندی می‌کند. داده‌های مورد استفاده از اعضای تعاونی و افراد

غیرعضو در تعاونی شهرستان قمروود به دست آمده و نتایج برای هر گروه عضو و غیرعضو حاکی از آن است که اعضای تعاونی دارای متوسط کارآیی فنی بالاتری نسبت به افراد غیرعضو هستند.

نجفی (۱۳۸۴) در بررسی امکانات توسعه خدمات بازاریابی شرکت‌های تعاونی روستایی، به منظور بررسی عملکرد تعاونی‌های روستایی در زمینه بازاریابی محصولات کشاورزی، اقدام به تکمیل پرسشنامه‌ای در ۱۵۹ شرکت تعاونی روستایی کرده است. نتایج این نظرسنجی نشان می‌دهد که اعضای تعاونی در رابطه با فروش محصول در بازار با مشکلات زیادی مانند قیمت پایین و عدم ثبات قیمت‌ها، بالا بودن هزینه حمل و نقل، عدم اطلاع کشاورز از وضعیت بازار، افت بیش از اندازه و عدم دریافت به موقع بهای محصول روبرو هستند.

مواد و روش‌ها

در این مطالعه به منظور بررسی اثر پارامترهای مدیریت بر عملکرد تولید محصول گندم و جو در تعاونی‌های تولید روستایی، از داده‌های موبوط به سال زراعی ۸۶-۱۳۸۵ استفاده شده است. برای دستیابی به این اطلاعات، پرسشنامه‌ای تهیه شد و در اختیار اعضای هیئت مدیره و مسئولان واحدهای مختلف شرکت‌های تعاونی تولید مورد مطالعه قرار گرفت. در این استان، ۲۱۹ شرکت تعاونی تولید روستایی وجود دارد که ۴۰ شرکت به عنوان گروه نمونه با روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. به منظور دستیابی به اهداف این مطالعه، پرسشنامه‌ای حاوی ۲۰ سوال پنج گزینه‌ای طراحی شد و در اختیار مدیران تعاونی‌های تولید قرار گرفت. این پرسشنامه حاوی سوالاتی در مورد میزان تحصیلات مدیر، رشته تحصیلی، دوره‌های آموزشی مدیریت، سابقه کار، تعداد کشاورز منطقه، تعداد سهام‌داران در شرکت و اطلاعات مربوط به تولید است.

برای انجام بررسی هرچه دقیق‌تر، از بین محصولات کشت شده در شرکت‌های تعاونی تولید، دو محصول مهم منطقه یعنی گندم و جو - که دارای بیشترین سطح زیر

کشت و عملکرد هستند- انتخاب شدند. برای بررسی متغیرهای مهم و اثرگذار در عملکرد تولید نیز، چهار متغیر که از درجه اهمیت بالاتری برخوردار هستند انتخاب شدند، بنابراین متغیرهای مورد مطالعه در این پژوهش عبارتند از عملکرد مدیریت به عنوان متغیر وابسته و دانش تخصصی، تجربه عملی، ایجاد روحیه تعاون و همکاری و خلاقیت و نوآوری به عنوان متغیر مستقل.

فرم کلی مدل به صورت زیر است:

$$Y = B_0 + B_1X_1 + B_2X_2 + B_3X_3 + B_4X_4$$

در این معادله:

Y: عملکرد شرکتها
 X₁: متغیر خلاقیت و نوآوری
 X₂: متغیر ایجاد روحیه تعاون و همکاری
 X₃: متغیر تجربه عملی
 X₄: متغیر دانش تخصصی.

پس از تهیه پرسشنامه‌ها و تکمیل آنها و ورود اطلاعات، با استفاده از نرم افزارهای Excel و Eviews برای برآورد معادلات و تجزیه و تحلیل آنها از مدل یادشده استفاده شد. نتایج برآورد مدل‌های عملکرد گندم و جو در ذیل آمده است.

نتایج

از آنجا که هدف این مطالعه بررسی اقتصادی اثر متغیرهای کیفی و مستقل دانش تخصصی، تجربه عملی، خلاقیت و نوآوری و ایجاد روحیه تعاون مدیریت بر میزان عملکرد شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در خراسان رضوی است، استفاده از یک مدل رگرسیونی برای برآورد ضرایب متغیرهای مدل و بررسی ارتباط بین متغیرهای مستقل و وابسته و تعیین معنی دار بودن آن با استفاده از فنون اقتصادسنجی ضروری است و در صورتی که ارتباط متغیرهای مستقل با وابسته تأیید شود، می‌توان میزان تأثیرپذیری عملکرد مدیریت را نشان داد.

برای بررسی این ارتباط، مدل یادشده بین متغیرهای مستقل و وابسته در بخش مواد و روش‌ها مورد استفاده قرار گرفت و عملکرد دو محصول گندم و جو و اثر چهار

متغیر بیان شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. قبل از انجام برآورد، متغیرها به صورت مجزا بررسی شد و توانایی مدیریت براساس سؤالات مطرح شده در قالب پنج گزینه ضعیف، متوسط، خوب، خیلی خوب و عالی مورد بررسی قرار گرفت. اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه‌ها نشان می‌دهد که ۶۰ درصد مدیران از لحاظ توانایی خلاقیت و نوآوری در وضعیتی بالاتر از حد متوسط هستند که تنها ۲۵ درصد آنان وضعیت عالی دارند، و ۴۰ درصد در وضعیت متوسط و ضعیف قرار دارند. همچنین فقط ۵ درصد مدیران از نظر ایجاد روحیه تعاون در وضعیت عالی جای دارند و حدود ۵۷ درصد در گروه خیلی خوب قرار می‌گیرند. از نظر دانش تخصصی، هیچ مدیری در گروه ضعیف قرار ندارد، همچنین ۱۵ درصد در وضعیت متوسط و ۸۵ درصد در وضعیت خوب، خیلی خوب و عالی قرار گرفته‌اند. از نظر تجربه عملی، ۲۵ درصد مدیران از تجربه عالی برخوردارند و ۷۰ درصد در حد متوسط و ضعیف هستند.

برای انجام برآورد صحیح، قبل از تخمین معادلات، امکان وجود همخطی بین متغیرها با استفاده از آزمون همخطی موجود در نرم افزار Eviews بررسی شد. نتیجه نشان داد که همخطی بین متغیرها وجود ندارد. سپس برآورد مدل‌های مورد نظر انجام شد. نتایج حاصل از برآورد مدل مربوط به عملکرد جو به شرح زیر است:

$$y_1 = 3/3 + 0.07x_1 + 0.03x_2 - 0.03x_3 - 0.06x_4$$

$$(6/0.5) \quad (2/96) \quad (0/59) \quad (-1/0.2) \quad (-2/33)$$

$$R^2 = 0.3 \quad (1) \quad D.W. = 1/44 \quad F = 3/7$$

همان طور که در رابطه ۱ بیان شده است، ضرایب x_1 و x_4 از لحاظ آماری معنی دار و سایر متغیرها بی معنی هستند، همچنین، دو متغیر روحیه تعاون و تجربه عملی، دارای اثر معکوس یا غیرمستقیم بر عملکرد بوده و درحقیقت افزایش هرچه بیشتر این دو متغیر، منجر به کاهش عملکرد در شرکت‌های تعاونی تولید روستایی می‌شود. همچنین R_2 به عنوان بیان کننده قدرت توضیح‌دهندگی مدل، ($R_2=0/3$) بسیار پایین است و $D.W.$ نیز نشان می‌دهد مدل دچار مشکل خودهمبستگی است. از این رو، این

مدل با وضعیت موجود نمی‌تواند الگوی مناسبی برای بررسی عملکرد جو باشد و در ابتدا باید مشکل خودهمبستگی مدل رفع شود.

برای آزمون وجود ناهمسانی واریانس از آزمون وایتس^(۲) استفاده شده که نتایج، حاکی از عدم وجود ناهمسانی واریانس در مدل برآورد شده و رابطه ۱ است. همچنین، برای آزمون خودهمبستگی از آزمون d دوربین- واتسون استفاده شد و نتیجه نشان داد که خودهمبستگی منفی در مدل وجود دارد، بنابراین برای رفع آن، از میانگین متحرک رتبه اول (۱) MA^(۳) استفاده شد و نتایج برآورد، پس از وارد کردن میانگین متحرک (رابطه ۲)، حاکی از رفع خودهمبستگی در رابطه ۱ است. مدل برآورد شده پس از رفع خودهمبستگی در ذیل آورده شده است:

$$y_{11} = 0/002 + 0/29x_1 + 0/24x_2 + 0/18x_3 + 0/09x_4 + 0/4MA \quad (1)$$

(۹/۷۷) (۷/۰۱) (۶/۳) (۴/۲۸) (۲/۷۵) (۲/۷۵)

$$R^2 = 0/93 \quad D.W. = 1/99 \quad F = 1/5 \quad (2)$$

درنهایت، نه تنها مشکل خودهمبستگی مدل رفع شد (D.W. = ۱/۹۹) بلکه نتایج نشان داد تمام ضرایب متغیرها معنی‌دار و مثبت هستند، به این معنی که چهار متغیر انتخاب شده در بررسی عملکرد جو، اثر مستقیم و مثبتی دارند. علاوه بر آن، $R^2 = 0/93$ به دست می‌آید که نشان‌دهنده قدرت تشریح بالای مدل و درحقیقت تأییدی بر متغیرهای انتخاب شده برای بررسی عملکرد تولید است. این مدل از جهت وجود ناهمسانی واریانس و خودهمبستگی مورد آزمون قرار گرفته و نتایج، حاکی از عدم وجود این دو مورد است.

نکته مهم اینکه، عرض از مبدأ مدل نزدیک به صفر است و این مسئله نشان می‌دهد اگر چهار متغیر اصلی در مدل برابر صفر در نظر گرفته شوند، مقدار ناچیزی در حدود ۰/۰۰۲ تن از عملکرد جو مربوط به عوامل ناشناخته‌ای می‌شود که در مدل وارد شده است.

بیشترین میزان اثرگذاری به متغیر خلاقیت و نوآوری مدیران مربوط می‌شود که ۰/۲۹ و عملاً یک‌سوم تغییر در عملکرد جو را دربرمی‌گیرد. به عبارتی، یک واحد تغییر در این متغیر باعث افزایش عملکرد تولید جو به اندازه ۰/۲۹ خواهد شد. همچنین ضریب برآوردشده در مورد متغیر روحیه تعاون و همکاری در این مدل ۰/۲۴ است، یعنی یک تغییر یک واحدی در این متغیر باعث افزایش عملکرد جو به اندازه ۰/۲۴ می‌شود. این متغیر در افزایش عملکرد جو در شرکت‌های تعاونی تولید روستایی، در بین چهار متغیر مورد تحلیل، نقش ثانوی را برعهده دارد و همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد دارای اثر و ضریبی مثبت است، به این معنی که افزایش این متغیر منجر به افزایش در عملکرد جو می‌شود. همچنین تغییرات متغیر روحیه تعاون و همکاری، هم‌جهت با تغییرات عملکرد تولید جو است.

متغیر تجربه عملی، متغیر دیگری است که در این مطالعه مورد تحلیل قرار گرفته است. این متغیر نیز اثر مستقیم و مثبتی در افزایش عملکرد تولید جو در تعاونی‌های تولید روستایی منطقه مورد مطالعه در سال زراعی ۱۳۸۵-۱۳۸۶ دارد. عدد به‌دست آمده در مورد این ضریب، ۰/۱۸ است که نشان می‌دهد افزایش یک واحد تجربه عملی، می‌تواند عملکرد تولید جو را در این تعاونی‌ها به اندازه ۰/۱۸ افزایش دهد. این متغیر از جهت اثرگذاری در میزان عملکرد جو، دارای مقام سوم است.

متغیر مربوط به دانش تخصصی نیز، مانند سایر متغیرها دارای ضریب مثبت و اثر مستقیم در عملکرد جو است؛ اندازه ضریب آن ۰/۰۹ بوده که نشان می‌دهد افزایش یک واحدی در این متغیر، می‌تواند به اندازه ۰/۰۹ در عملکرد تولید جو در شرکت‌های تعاونی تولید روستایی اثر مستقیم داشته و منجر به افزایش آن شود. این متغیر در بین سایر متغیرها دارای کوچکترین اثر و ضریب بر عملکرد است.

پس از تخمین مدل مربوط به عملکرد تولید جو در شرکت‌های تعاونی تولید روستایی، نسبت به برآورد عملکرد گندم در این شرکت‌ها اقدام شد که مدل برآوردشده به شرح زیر است:

$$y_2 = 2/85 + 0/06 x_1 + 0/05 x_2 + 0/005 x_3 - 0/06 x_4 \quad (3)$$

$$(5/48) \quad (2/91) \quad (1/07) \quad (0/15) \quad (-2/35)$$

$$R^2 = 0/25 \quad D.W. = 1/8 \quad F = 4/3$$

همان طور که نتایج بررسی عملکرد گندم در رابطه ۳ نشان می‌دهد، ضرایب x_2 و x_3 از لحاظ آماری معنی دار نیست و همچنین ضریب مربوط به متغیر x_4 علامت منفی دارد که با ماهیت متغیر همخوانی ندارد. درحقیقت می‌توان گفت افزایش متغیر دانش تخصصی باعث کاهش عملکرد گندم می‌شود. بنابراین در این مورد نیز همانند مدل به‌دست آمده در مورد عملکرد محصول جو، برای رفع مشکل مدل در رابطه ۳ آزمون‌های لازم صورت می‌گیرد.

بررسی آزمون ناهمسانی واریانس، حاکی از عدم وجود این مشکل در مدل و رد فرضیه صفر مربوط به این مورد است. بنابراین آزمون وجود یا نبود خودهمبستگی در رابطه ۳ انجام می‌شود که نتایج نشان می‌دهد مقدار دوربین-واتسون در ناحیه عدم تصمیم واقع می‌شود. بنابراین به‌منظور بهبود معادله برآوردشده، نسبت به وارد کردن میانگین متحرک اقدام می‌کنیم.

$$y_{21} = 0/002 + 0/28x_1 + 0/12x_2 + 0/23x_3 + 0/13x_4 + 0/53MA(1) + 0/61MA(2) \quad (4)$$

$$(9/8) \quad (8/1) \quad (3/4) \quad (6/3) \quad (4/3) \quad (2/75) \quad (6/17)$$

$$R^2 = 0/94 \quad D.W. = 2/2 \quad F = 1/4$$

براساس نتایج، بعد از وارد کردن میانگین متحرک اول و سپس دوم، یعنی $MA(1)$ و $MA(2)$ ، ضرایب اصلی متغیرها معنی دار شده و قدرت تشریح مدل نیز از $0/25$ قبلی به $0/94$ افزایش یافته است ($R^2=0/94$) که نشان از تأیید ارتباط منطقی بین متغیرهای مستقل با متغیر وابسته یعنی عملکرد گندم دارد. همچنین ضرایب چهار متغیر دارای علامت مثبت است که در حقیقت ارتباط مستقیم چهار متغیر در افزایش و اثرگذاری در تولید گندم را نشان می‌دهد و این مورد منطبق بر تئوری و تجربیات است. در ارتباط با بررسی رابطه ۴ نیز آزمون‌های مربوط به ناهمسانی واریانس و خود همبستگی انجام شده و نتایج حاکی از عدم وجود مشکل در این معادله (رابطه ۴) است.

در اینجا نیز مانند مدل عملکرد جو، بیشترین اثرگذاری در تولید گندم در شرکت‌های تعاونی تولید منطقه مربوط به متغیر خلاقیت و نوآوری است.

به‌طور کلی از بررسی نتایج حاصل از تخمین دو مدل ۲ و ۴ مشخص می‌شود که عرض از مبدأ در دو مدل نزدیک به صفر است (۰/۰۰۲). این مسئله نشان می‌دهد با توجه به امکانات مشابهی که مدیران شرکت‌های تعاونی روستایی از آن برخوردار بوده‌اند و شرکت‌ها از نظر جغرافیایی، حاصل‌خیزی خاک و ... در وضعیت مشابهی قرار داشته‌اند، اگر متغیرهای چهارگانه خلاقیت و نوآوری، ایجاد روحیه تعاون و همکاری، تجربه عملی و دانش تخصصی که توانایی‌های مدیریت را نشان می‌دهد از مدل حذف شوند، عملکرد گندم و جو نزدیک به صفر خواهد بود. به بیان دیگر، تمامی فاکتورهای لازم برای ارزیابی توانایی مدیران در این مدل‌ها و در این بررسی در نظر گرفته شده است، چرا که اگر عامل یا عواملی غیر از این عوامل وجود می‌داشت و وارد مدل‌ها نمی‌شد، باید عرض از مبدأ مدل‌ها مقدار قابل توجهی به‌دست می‌آمد.

بالاترین و بیشترین تأثیر در عملکرد جو و گندم به متغیر خلاقیت و نوآوری (۰/۲۹ و ۰/۲۸) مربوط می‌شود، مفهوم آن این است که نزدیک به یک‌سوم از عملکرد گندم و جو در تعاونی‌های تولید روستایی، مربوط به خلاقیت و نوآوری است. با مطالعه تحلیل‌های صورت گرفته در پرسشنامه‌ها، درمی‌یابیم که از لحاظ متغیر یادشده، حدود ۲۲٪ مدیران در گروه عالی جای گرفته‌اند که تأثیر زیادی بر تولید و عملکرد شرکت‌ها داشته است.

ضرایب مربوط به متغیر ایجاد روحیه تعاون با نتایج حاصل از بررسی پرسشنامه‌ها که اکثر مدیران از وضعیت خیلی خوب برخوردار هستند همخوانی داشته و در مورد عملکرد جو، ۰/۲۴ و در مورد عملکرد گندم، ۰/۱۲ به‌دست آمده است. ضرایب تجربه عملی نیز بیان می‌کند که در مورد محصول جو ۰/۱۸ و در مورد تولید گندم ۰/۲۳ از تغییر عملکرد تولید به این متغیر مربوط می‌شود. ضریب متغیر دانش تخصصی نیز در مورد عملکرد جو، ۰/۰۹ و در مورد محصول گندم، ۰/۱۳ است.

توضیح این نکته ضروری است که علی‌رغم نقش انکارناپذیر تخصص در بهبود عملکرد تولیدی، به نظر می‌رسد در این مطالعه، دلیل اصلی پایین بودن ضریب دانش تخصصی در عملکرد تولیدی، به سنخیت نداشتن دانش تخصصی مدیران این شرکت‌ها با حوزه عمل‌فعالیت‌های کشاورزی در بخش تعاونی‌های روستایی بازمی‌گردد که این عدم هماهنگی، موجب ضریب تأثیر اندک می‌شود.

پیشنهادها

- ۱- براساس اهداف مورد نظر و نتایج حاصل از این مطالعه، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:
  - ۱- از آنجا که خلاقیت و نوآوری، بیشترین مقدار عملکرد را شامل می‌شود، به مدیران آزادی عمل بیشتری داده شود تا بتوانند در فضای بوجود آمده، هرچه بیشتر خلاقیت و نوآوری خود را بروز دهند؛ بدیهی است که مقدار آزادی و اختیار عمل فعلی مدیران شرکت‌های تعاونی تولید روستایی، توانسته نتایج درخشانی به همراه داشته و تأثیر زیادی بر عملکرد تولید داشته باشد.
  - ۲- مدیران باید هرچه بیشتر روحیه تعاون و همکاری را بین اعضای شرکت تعاونی ترویج دهند؛ شکی نیست که گسترش این روحیه در درون شرکت‌های تعاونی، موجب استفاده هرچه بیشتر از امکانات موجود، جلوگیری از به هدر رفتن منابع سرگردان و به‌کارگیری امکانات مالی و سرمایه اعضا در جهت رشد هرچه بیشتر شرکت‌های تعاونی تولید خواهد شد.
  - ۳- بهتر است مدیران مسلط‌تر و باتجربه‌تر در حوزه فعالیت شرکت‌های تعاونی تولید به‌کار گرفته شوند تا این شرکت‌ها به اهداف خود برسند و تولید و عملکرد بالاتری داشته باشند. همچنین برای اینکه دانش تخصصی، نقش بیشتری در عملکرد پیدا کند، باید به جنبه‌های کاربردی - و نه فقط نتایج حاصل از نظریه - بیشتر تکیه کرد. در این راستا، ضمن تقویت دانش تخصصی مدیران این شرکت‌ها، باید شرایط هماهنگی بین دانش تخصصی آنها و حوزه فعالیت تعاونی‌ها فراهم شود.

۴- از بررسی نتایج این مطالعه و با توجه به نقش و تأثیر این شرکت‌ها در ایجاد اشتغال و کارآفرینی در سطح جامعه و به منظور افزایش عملکرد تولید، توصیه می‌شود برنامه‌ای جامع در جهت گزینش، به‌کارگیری و آموزش مدیران تهیه و تدوین شود؛ مشاورین متخصص و خبره در این امر به‌کار گرفته شوند؛ برنامه‌ریزی لازم به منظور بالا بردن سطح سواد اعضای هیأت مدیره و سهامداران و حسابداران به عمل آید؛ در محیط کاری، مدیران امکان مطالعه داشته باشند و کتب تخصصی مورد نیاز آنان فراهم شود؛ و همزمان با انجام اقدامات لازم در جهت حمایت از این تعاونی‌ها در ابعاد سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، در خصوص جلب نظر کشاورزان و باور اینکه ادامه کار شرکت‌ها به نفع آنهاست، اقدامات مؤثر صورت گیرد. همچنین توصیه می‌شود مدیران شرکت‌های تعاونی تولید، به صورت مستمر در جهت تقویت و بهبود چهار متغیر مطرح‌شده در این مطالعه تلاش نمایند.

یادداشت‌ها

1. Durbin-Watson
2. Whites
3. moving average

منابع

- انصاری، ح. (۱۳۷۵)، «نقش تعاونی‌ها در گذار از تولید معیشتی به تولید تجاری در بخش کشاورزی»، *فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه: ویژه‌نامه کشاورزی ایران و بازارهای جهانی*، سال ۴، شماره ۱۶، صص. ۳۳۰-۳۴۵.
- انوشیروانی، الف. و طه، م. (۱۳۷۲)، «شرکت‌های تعاونی تولید کشاورزی: مروری بر پیشینه و نگاهی به مسایل و مشکلات»، *فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال ۱، شماره ۳، صص. ۱۱۸-۱۳۱.
- پزشکی‌راد، غ و کیانی‌مهر، ح. (۱۳۸۰)، «نقش تعاونی تولید روستایی در بهبود وضعیت فنی و اقتصادی کشاورزان گندم‌کار شهرستان سبزوار»، *فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال ۹، شماره ۳۴، صص. ۳۴۳-۳۶۲.
- روحانی، س. (۱۳۷۸)، «بررسی عملکرد شرکت‌های تعاونی تولید روستایی استان همدان»، *فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال ۷، شماره ۲۵، صص. ۱۸۷-۲۰۹.

عبداللهی، م. (۱۳۷۷)، *نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی در ایران: توصیف و تبیین وضعیت گذشته و حال و دورنمای آنها در آینده*. تهران: وزارت کشاورزی، معاونت امور نظام بهره‌برداری.

فوگل‌سروم، ک. و امینی، ع. (۱۳۷۵)، «پیش‌نیازهایی برای موفقیت تعاونی‌ها: معیاری برای شرکت‌های تعاونی واقعی». *فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال ۴، شماره ۱۶، صص. ۱۲۹-۱۴۰.

محمدی مقدم، م. (۱۳۶۹)، «تجدید حیات شرکت‌های سهامی زراعی و تعاونی‌های تولید روستایی». *مجموعه مقالات دومین سمینار مشترک شرکت‌های سهامی زراعی، تعاونی‌های تولید روستایی و کشت و صنعت‌ها*. تهران: وزارت کشاورزی، صص ۲۲۲-۲۳۶.

محمدی، ه. و بریم‌نژاد، و. (۱۳۸۴)، «مطالعه کارآیی‌های فنی، اقتصادی، تخصیصی و مقیاس در تعاونی‌های تولید با استفاده از دو روش مرز تصادفی و تحلیل فراگیر داده‌ها (مطالعه موردی دشت قمرود استان قم)». *مجموعه مقالات پنجمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران*، شهریور ۱۳۸۴. زاهدان: انتشارات دانشگاه سیستان و بلوچستان.

نجفی، ب. (۱۳۵۷)، «بررسی اثرات تأسیس شرکت‌های تعاونی تولید در شهرستان ممسنی». *مجله علوم کشاورزی ایران*، سال ۲، شماره ۱۳، صص: ۴۱-۵۰.

نجفی، ب. (۱۳۷۳)، «تحولات نظام بهره‌برداری کشاورزی در ایران، نگاهی به تعاونی‌های مشاع». *فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال ۲، شماره ۵، صص. ۱۷۷-۱۹۵.

نجفی، ب. (۱۳۸۴)، «بررسی امکانات توسعه خدمات بازاریابی شرکت‌های تعاونی روستایی در ایران». *مجموعه مقالات پنجمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران*، شهریور ۱۳۸۴. زاهدان: انتشارات دانشگاه سیستان و بلوچستان.

نوروزی، م. (۱۳۵۴)، *بررسی مقدماتی شرکت‌های تعاونی تولید روستایی ناصری، ورله و شاهماران*. تهران: وزارت تعاون و امور روستاها، دفتر ارزشیابی شرکت‌های سهامی زراعی و تعاونی‌های تولید روستایی.

Hendrikse, G. W. J. (2005), "Boards in agricultural cooperatives: Competence, authority, and incentives. Available on: <http://hdl.handle.net/1765/6883>

Madane, M. V. (1992), *Agricultural Cooperatives in Japan: The Dynamics of Their Development*. New Delhi: International Co-operative Alliance, Regional Office for Asia and the Pacific.

Ortmann, G. F. and King, R. P. (2007), "Agricultural cooperatives II: Can they facilitate access of small-scale farmers in South Africa to input and product markets?," *Agrekon*, Vol. 46, No.2.

Rogers, R. T. (1997), "Agricultural marketing cooperatives in increasingly concentrated markets". Available on: <http://www.unix.oit.umass.edu/resec.241>.

Warman, M. and Kennedy, T. L. (1998), "Agricultural marketing cooperatives". Available on: <http://www.rurdev.usda.gov/RBS/pub/cir4515.pdf>

